

Farestadvraket

SVEIN MOLAUG

Når vi kommer vestenom Kristiansand, begynner kysten å få et barskere preg. Nærmer vi oss kysten utenfra, blir landet mer preget av grå berg som stanger ut mot havet. Ennå smiler sørlandsidyllen fra de skjermede farvannene innenfor, og vi skal vestenfor Lista og Hydra før vi møter den lange blågrå fjellveggen som leder frem til Rogaland og Vestlandsnaturen.

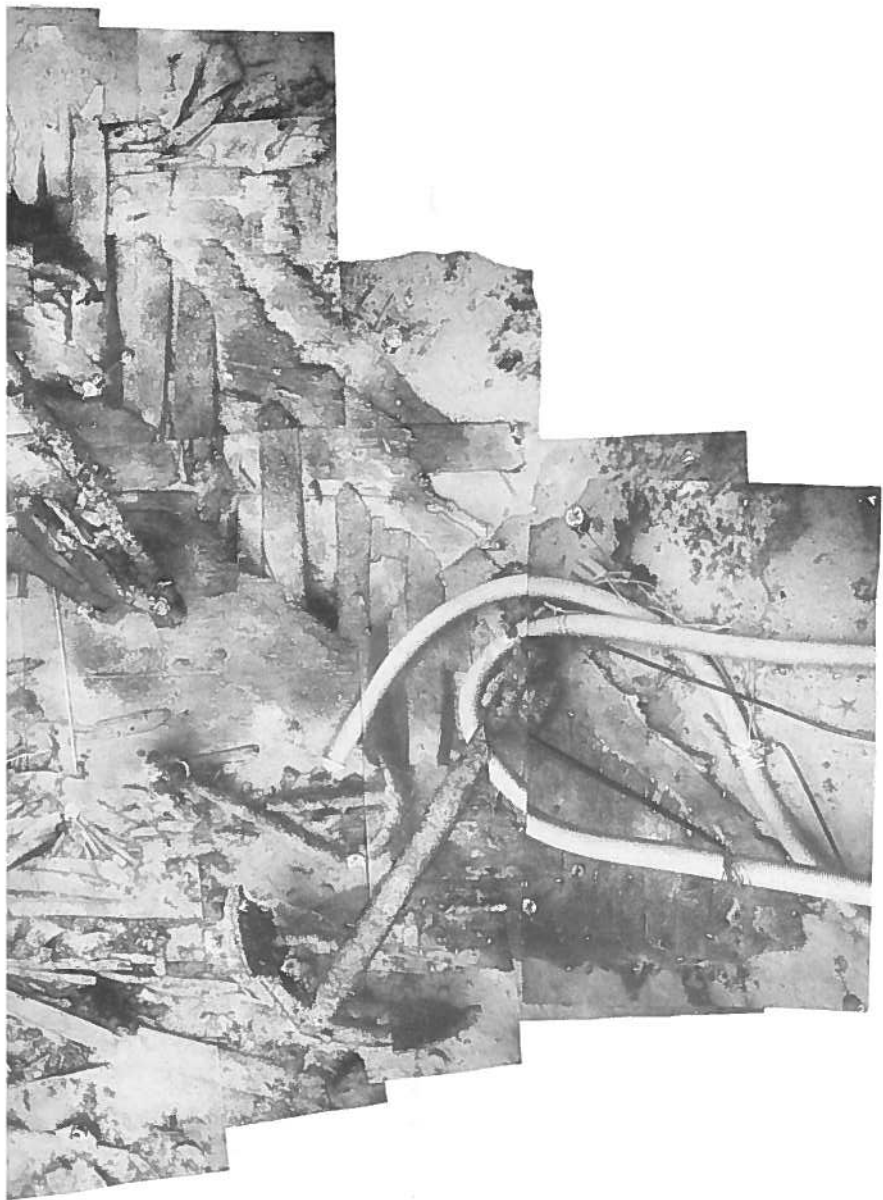
Den sterke vestgående strømmen stryker langs landet, og den er lumsk, for den har lett for å sette fartøyene inn mot land. Dette krever den største aktsomhet, for det er brede bukter inn fra det frie farvannet. I disig vær kan man lett miste følingen med land, når man seiler langs det. Er kursen satt, og man styrer etter kompasset, kan skuten umerkelig settes innover. Er fartøyet kommet inn i en av de brede buktene under pålandsvind, kan det knipe hardt å vinne høyde så det runder de farlige pyntene som markerer buktenes åpning. Strekningen fra Ny-Hellesund til og med Lista kan kalles en skipenes kirkegård, så mange fartøyer har møtt sin skjebne her. Det står et gufs av uhygge om Lindesneset, men det er flere slike farlige pynter, og en av den er Odd på Skjernøy, en vakker øy nær Mandal. Odd ligger på vestsiden av Odfjorden, og bukten går inn mot de idylliske havnene Farestad og Tregde. Det ligger et par vindblåste øyer langs landet inn mot Farestad, og ved en av dem fant Roar Salthaug og Tor Arild Midling vrakrester høsten 1980. De tok kontakt med Norsk Sjøfartsmuseum. De hadde sett ankere og treverk, og de fant dekorerte fajansefliser.

Trygve Skaug og Bjarne Ims Henriksen dro ut til funnstedet sammen med finnerne, og rapporten var så interessant at det ble besluttet å foreta utgravning.

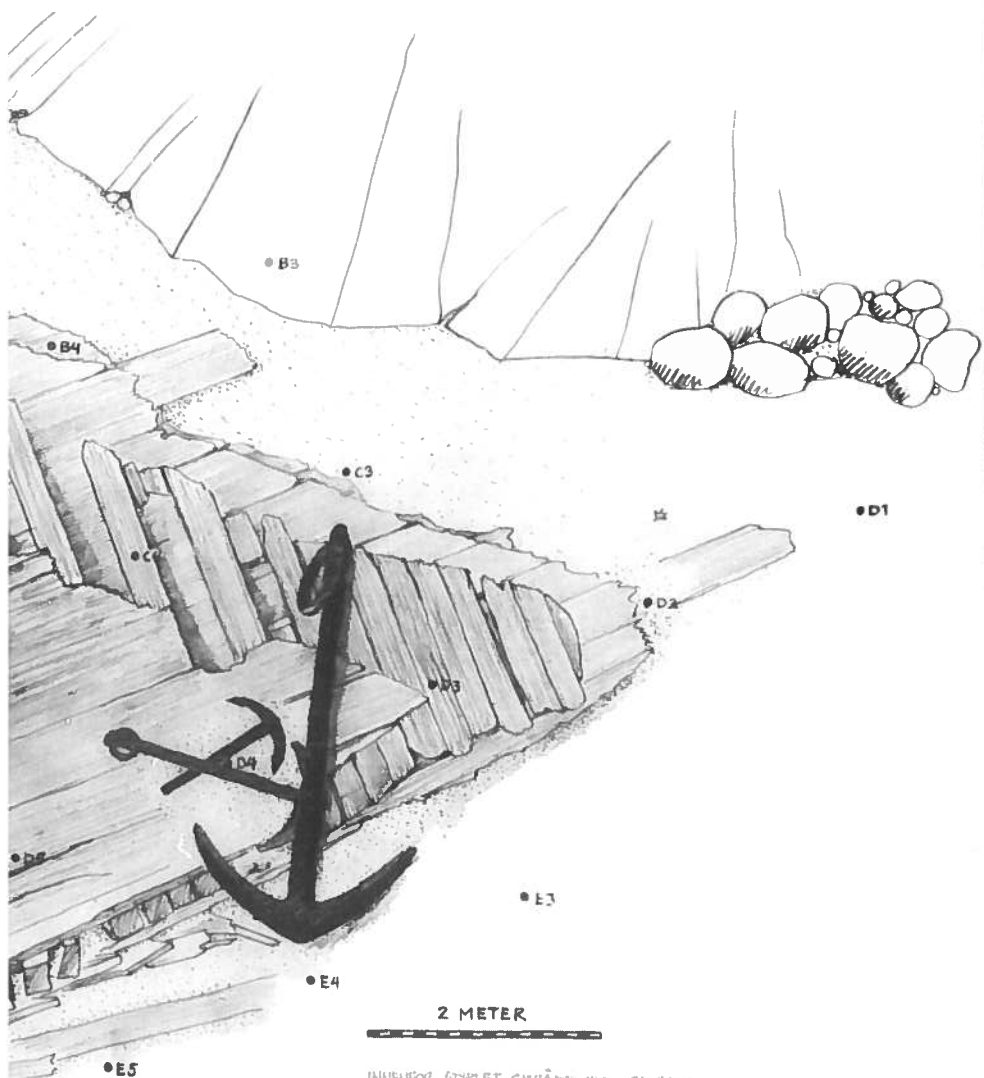
På møte i den marinarkeologiske samarbeidsgruppe foreslo Svein Molaug at det burde være en skoleutgravning der alle institusjoner, som etter loven har ansvar for funn av eldre skipsvrak, kunne delta. Gruppen gikk inn for denne idéen. Utgravningen ville gi samtlige deltakere god innføring i marinarkeologi.

Farestad-vraket. Foto-mosaikk. (Bjarne Ims Henriksen, NSM).
Photo mosaic of the Farestad wreck.

INNEFOR STYLET OMRÅDE IRE STØRSTE
 DELEN AV TAUVERK, BLOKSER OG SEILRESTER FUNNET.

FARESTADVRAKET
 OPPEMÅLT JULI 1981
 NORSK SJØFARTSMUSEUM

Det var klart dette ville bli en større utgravning med mange deltakere og de problemer som følger med det. Første vanskeligheten var å finne en høvelig leirplass. Det så mørkt ut en stund, men heldigvis finnes det folk som Paul Kristiansen. Han stilte et stort jorde til museets disposisjon, og et annet til parkering av bilene. At han under hele utgravningen ydet ekspedisjonen tjenester, gjør ikke Norsk Sjøfartsmuseums takknemlighet mindre.

Firmaet Atlas Copco A/S, som i alle år har støttet marinarkeologien, lånte museet gratis både lavtrykkskompressor og luftslanger.

Det var nødvendig med et ekspedisjonsfartøy. Det ble sluttet en meget gunstig kontrakt med kaptein Birger Tjøstolsen om å få benytte «Agder», som med sin store dekkplass var meget velegnet. Det ble tatt kontakt med Mandals dykkerklubb «3 glade Lakser», og medlemmene sa seg villige til å delta.

De som deltok aktivt i utgravningen var følgende: Svein Molaug, ekspedisjonens leder, Rita Kvaal, fører av funnprotokollene og regnskapene, dykkerledere var Dagfinn Hansen, Drammen og Peter Hofstad, MAUD, Trøndelag. Arkitekter var Erik Karlsen og Harald Marrable, Oslo. Undervannsfotograf var Bjarne Ims Henriksen fra Norsk Sjøfartsmuseum. Han ble assistert av fotografen Terje Olsen, Tjøme. Ansvar for matstellet hadde Erik Saltvik. Han ble assistert av sin kone Karin og Anne Marie Skaug, Oslo.

Dykkere var følgende: Fra Rogaland Rolf Espeland og Torstein Ormøy, fra Hordaland, Olaf Johnsen og Svein Leon Pedersen og fra Troms Roger Jørgensen. Fra Mandal deltok finnerne Tor Arild Midling og Roar Salthaug og dessuten Tor Evert Bentsen, Arvid Lindland, Erling Mjanger, Terje Nøding, Bjørn Rasmussen, Per Reinertsen, Finn Schefstad, Per Solvang, Rasmus Strømme, Ove Sørensen, Per Saanum og Runar Aanensen.

Fra Oslo deltok Roy Høgåsen, som også var leirsjef, og Hans Petter Madsen, fra Østre Toten Arne Berg og fra Romerike Espen Aaserød. Ekspedisjonens leger var John Marrable, Oslo og Øystein Steinsvåg, Brekstad. Konservator Egil Harald Grude fra Stavanger Sjøfartsmuseum gjestet leiren et par dager.

Alle deltakerne var ikke med hele tiden. Ettersom dykkerne brukte sin ferie til ekspedisjonen, hadde adskillige kone og barn med, så det ble folksomt.

Den 7/7 var innlastingen unnagjort, og «Agder» dro vestover med utstyret.

Deltakerne møtte frem i dagene 10/7–12/7, og leiren begynte å reises på Paul Kristiansens jorde. Det var leiet et stort forsamlingsstelt. Det gjorde tjeneste som spisesal og forsamlingsrom. Det var kjøkkenetelt og telt for fremfalling og kopiering av film, vanntank, fotobord, strømaggregat og adskillig annet utstyr.

Den 13/7 begynte arbeidet på vraket. Koordinatene ble satt ut, og slamsuggingen startet. 2 og 2 dykkere gikk ned om gangen. Når de kom opp, var neste lag klar til å gå ned. Høytrykkskompressoren for luftfylling stod på land for at bråket ikke skulle sjenere dem som var ombord.

Vrakrestene lå på vel 20 meters dyp inntil en undersjøisk ur, og opprensningen

begynte ved uren. Et lag skjellblandet sand måtte fjernes, men under det lå det sammenhengende trekonstruksjoner. Det var tydelig at her lå det deler av et forholdsvis stort fartøy. Det lå vinkelrett ut fra uren. Ettersom mer og mer av fartøyet ble avdekket, fikk man inntrykk av konstruksjonen. Fartøyet var kavelbygget og av eikematerialer. Skipet var ikke fullspantet, men spantene stod meget tett. Spantene var ca. 25 cm brede og 15 cm tykke. Naglene for hudbordene var ca. 26 cm lange og med diameter på 3,2 cm.

Oppå spantene lå eikegarnering. Bordene i den var ca. 46 cm brede og 5,5 cm tykke. Garneringens bord var festet til spantene med trenagler, diameter 2,5 cm. I disse var det slått inn kiler for å spile dem så de ikke gled ut. Kilene var av eik. De var langstrakt pyramideformede med tilnærmet kvadratisk tverrsnitt. Lengden var 6 til 7 cm og sidene i enden 1,6 til 2 cm. Normalt pleier naglekilen å være en flat blei som drives inn i en spalte. Kilen med kvadratisk tverrsnitt har gitt en sterkere sprengvirkning, men det har nok også vært mer tidkrevende å presse ut nagleenden på den måten. Løsnede naglekiler lå spredt i et stort antall på vraket. På et av garneringsbordene var innskåret HD.

Vraket hadde en bredde av 9 meter. Det virket som det hadde støtt med forskipet mot uren og at forstavnene måtte ha blitt smadret ved støtet. Tvert over bunnen lå en svær bjelke med et 8-kantet hull i. Det må ha vært mastehull. Bjelken var en mastefisk. Mastefisker som står på tvers av skipets lengderetning har vært vanlig.

Både på «Lossen» og på Bamblevraket var tverrstående mastefisker. Stormasten har stått i kjølsvinet, men akter eller forut har de funnet det praktisk å sette mastefisken på tvers.

At det var forskipet man var kommet ned på, fremgikk stadig klarere av alle løsfunnene som var av en art som vanligvis hører hjemme der. Det var derfor betenkelig at skipssidene begynte å rundes av. De gikk over i en stor bue, og utenfor den var det ikke mer fartøy. Skulle hele skroget, på forskipet nær, være malt i stykker mot steinene i uren? Eller hadde fartøyet forlist et annet sted, der forskipet var trukket løs og så drevet dit det ble funnet?

Dykkerlag fikk i oppdrag å lete etter gjenstander i uren. Meget ble funnet, men intet av det man pleier finne akterut i skipet. Forskipet måtte altså ha drevet bort fra forlisstedet.

Dette var interessant, for var dette tilfelle, måtte alt det man fant ha vært på forskipet.

Det ble tatt opp 18 murstein. Målene var tilnærmet L 16,5, B 8 og T 4 cm. De var av den gulbrente typen man finner sør for Nordsjøen. Det var vanlig å ha murstein i gruen. Det var for få murstein til å være last. Altså har byssa vært i forskipet.

Det er godt mulig at dørken i byssa har vært belagt med store fliser av rødlig gods. Det ble riktignok bare funnet tre fliser som var tilnærmet hele, men det ble

tatt opp biter av tegl, så det kan ha vært flere. En del tegl av gullig gods og tilnærmet samme tykkelse ble også funnet, men hvor disse har hørt hjemme er ikke lett å løse. Flisene er kvadratiske. Sidene er 21,8x2x,8 cm, og tykkelsen er 2,7 cm.

En liten detalj har antakelig med fremstillingsprosessen å gjøre. Ved hvert hjørne, 2,7 cm fra hver av sidene er et lite hull som etter en spiker med sider 0,3 cm. Dette hullet er ikke gjennomgående, men 0,9 cm dypt.

Denne byssa har vært trivelig, for det var nok der det har vært dekorerte fliser på skottet. Flisene har vært festet med kalk til et skott med stående bordkledning. Det kunne man se på baksiden av flisene, der det var avtrykk av plankene i kalken, som ennå satt på.

Flisene var løsnet fra treverket. Det ble tatt opp 14 stykker, men det har sikkert vært flere. De er alle av den nederlandske fajansetypen med mangandekor på hvit bunn og gullig gods. De er kvadratiske med side 13 cm. Tykkelsen er 0,7 cm. Motivene er hentet fra bibelen. Det er figurscener plassert i en sirkel med dobbel kontur. I sviklene er det såkalte oksehode, et motiv som går igjen på nederlandske fliser over et temmelig langt tidsrum, fra siste halvpart av 1600-tallet til godt etter midten av 1700-tallet.

Det er scener både fra det gamle og det nye testamentet. På en av flisene sees syndefallet med slangen i treet, Adam og en lubben Eva. En annen viser Noa og Arken, som er strandet på Ararats fjell. Regnbuen er på plass som garanti for at det aldri skulle komme flere syndfloder. Jakobs drøm Bethel er motivet på en tredje. Stigen står opp mot himmelen og engler beveger seg på den. Sikkert også fra det gamle testamentet er en scene der en mann hugger etter en annen foran et telt.

Fra det nye testamentet er motiver som antakelig viser Lasarus' oppvekkelse, Kristus og to med Kristus og den knelende Magdalena. Resten er fra lidelseshistorien. På en av dem vises Judaskysset, og på en annen fornekter Peter Kristus mens hanen galer. Det er to fliser som viser Maria og Johannes ved korset og to med Kristi oppstandelse.

Dette at det er flere fliser med samme motivet viser at de ikke har vært plassert i en logisk rekkefølge. De har vært brukt til å dekke en del av skottet med og gjøre det trivelig i byssa. Det har vært det vesentlige. At det i tillegg har vært pent og morsomt å se på har nok også spilt en rolle.

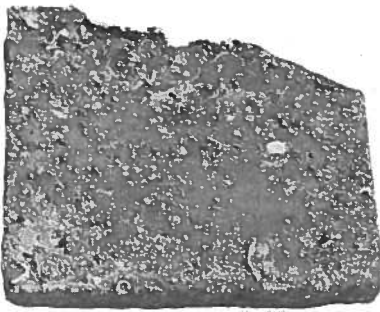
Noen biter av blankt og svakt grøntonet glass kan antyde at det har vært vindu et sted, kanskje over byssa.

Det ble ikke funnet kullbiter, men derimot en del kløvede vedskier av ca. 53 cm lengde.

Av riggen ble det ikke funnet stort. Riktignok ble det tatt opp adskillige blokker, men de stammer antakelig fra seilkøya.

Mastekragen av jern ble funnet. Den var sterkt korrodert.

Dørkflise, fra byssa? Floor tile, from the galley?

Judaskysset. The kiss of Jude.

Noa og Arken. Noah and the Ark.

Peter forneker Kristus.
Peter renouncing Christ.

Jakobs drøm. Jacob's dream.

Korsfestelsen. The Crucifixion.

Kristi oppstandelse.
The Resurrection.

Dekorerte skottfliser fra byssa?
Decorated wall tiles, from the galley?

En klamp av den halvmåneformede typen har vært festet med 4 spiker. Den har en rektangulær utsparing i den rette siden. Ellers ble det funnet skaftene av to kofilnagler. De var av anseelige dimensjoner. Skaftene var henholdsvis 20,5 og 19,5 cm lange med en diameter på 5,9 cm. Selv naglen har en diameter på 4,7 cm og materialet er antakelig ask.

Det var påfallende mange ankere, 3 store og to små varpankere. De store ankerne har 1700-tallets typiske pileform om enn lett buet i armene og stor ring for ankerkabelen. De ble ikke tatt opp. Lengden er henholdsvis 364 cm, 352 cm og 342 cm, og breddene for de samme er 194 cm, 226 cm og 210 cm.

Ingen av flukene hadde gravet seg ned i sanden. Det har altså ikke vært gjort forsøk på å ankre opp før katastrofen. De 2 varpankerne var henholdsvis 202 og 120 cm lange.

En liten kjettingstump, med løkker L 18,5 B 9,6, har neppe hatt noe med ankerne å gjøre.

Seilkøyen lå vanligvis nær bunnen, forut i fartøyene. De mange blokkene og all seilduken som ble funnet tyder på at så var også tilfellet ombord i dette fartøyet.

På noen få unntakelser var både jomfruer og blokkene små og virket ubrukte. Dette understreker inntrykket av seilkøy.

En av jomfruene var av bøk, og den har vært beslått med jern. Den var 23,5 cm i diameter, og 17,8 cm tykk. Hullenes diameter var 3 cm. To andre jomfruer var av ask. Her var diameteren ca. 12 cm og tykkelsen ca. 8 cm. På begge var hullene 1,8 cm i diameter.

Det ble tatt opp 10 blokker og dessuten 7 løse skiver. 5 av blokkene var hele, og i så god stand at skivene kunne dreies om aksene. Husene var av ask og skivene av pukkenholt. Den minste var bare 12,6 cm lang, 11,5 cm bred og 7,7 cm tykk, og med en skivediameter på 7,7 cm.

De andre 4 var omtrent i samme proporsjoner. Lengdene var henholdsvis 13,5, 17, 19,6 og 22,3 cm, breddene 13,8, 14,3, 16,4 og 19,3 cm og tykkelsen 8,6, 9, 9,5 og 12,2 cm. Skivenes diam. 9,8, 9, 11,4 og 15 cm. På en av dem var hundsvotten bevart. Den var av treslått, Z-slått tau.

5 andre blokker var defekte, men av tilnærmet samme dimensjoner som de forannevnte. 6 løse blokkskiver av pukkenholt hadde diametere som varierte mellom 13,6 og 26 cm.

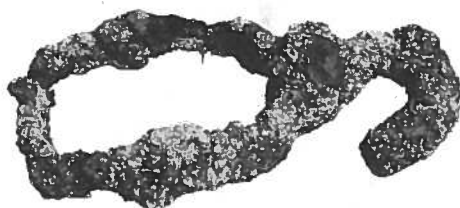
Aksene for skivene er av eik.

Utenom disse småblokkene var der deler av 2 større. Den ene har hatt beslag av jern. Selve blokkhuset var 38 cm langt, 24 cm bredt og 23 cm tykt. På den andre manglet selve blokken. Det var bare hundsvotten igjen. Den var av jern og endte i en krok. Lengde med kroken var 58 cm.

Oppå sanden lå ene halvparten av huset på en fiolinblokk, da første registrering ble gjort. Hva som skjedde med den er uvisst. Sikkert er det at den var borte da gravningen begynte. Resten av blokken ble funnet nede i sanden.

Klamp. Cleat.

Hundsvott fra blokk. Iron strap from block.

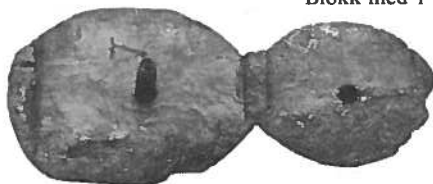
Kofilnagle. Belaying pin.

Jomfru. Deadeye.

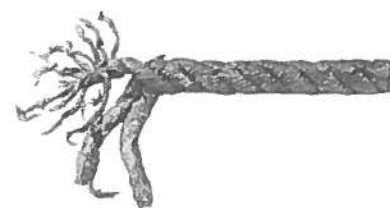
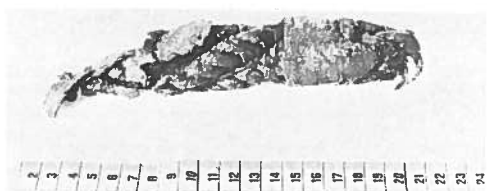
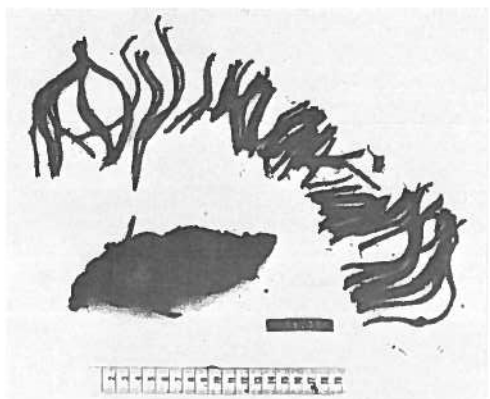
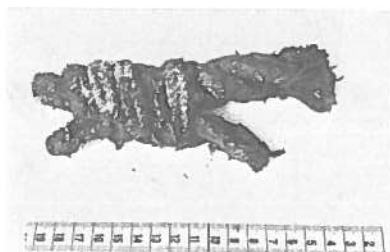
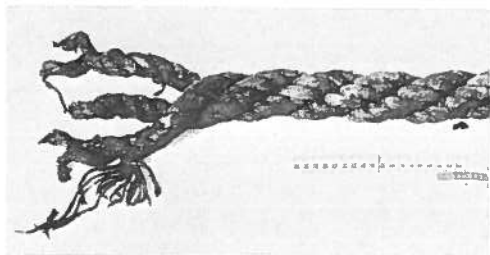
Blokk med 1 skive. Block with 1 sheave.

Fiolinblokk. Violin block.

Blokken var 65 cm lang, 33 cm bred og 17 cm tykk. Blokkhuset er antakelig av ask. Den øverste delen var 35 cm lang.

Den største funnmengden var tauverk. Det ble funnet tau i alle dimensjoner, fra tynn smerting opp til ankerkabel. Noe av tauverket har ligget oppkveilet, og det tyder på at det meste må være fra seilkøya.

Tauverk. Ropes.

Et tau er laget av fibertråder som er tvunnet sammen. Det heter i fagsjargongen at tauet er slått. Fiskere og bønder kunne slå tau selv ved hjelp av enkle redskap. Det tauverk som bruktes ombord ble laget i lange reperbaner og av repslagere som hadde skikkelig utstyr. Utgangspunktet er hamp som blir spunnet til totter eller kordeler. Kordelene blir så tvunnet sammen til tau.

Når fibertråder blir spunnet hardt sammen, vil det være en viss spenning i tråden. Snurren har lett for å gå opp. Når kordelene blir slått sammen til tau, må de tvinnes motsatt vei. Etersom tauet er slått mot høyre eller venstre, pleier man å si det er Z- eller S-slått. Betegnelsen kommer av at den veien kordelene er lagt minner enten om en Z eller en S.

De tynneste tauene er gjerne slått av 3 kordeler og Z-slått. Trosser og tykkere tau kan igjen være slått av treslått tau.

Er tauet av tykke dimensjoner, slåes tauet ofte om en kjerne av tau. Den kalles kalv.

For å lette oversikten, er materialet gruppert etter Z-slåtte og S-slåtte tau. Hamp er materialet i tauene.

Etttersom denne beretningen ikke kan gå inn på tauslagningens finesser og terminologi, kan man her for lettvinthets skyld kalle de delene tauet er slått av, for kordeler. Er kordelene også slått, kan vi kalle de mindre enhetene for dukter. Er duktene også slått, kan vi kalle delene der for totter. Det var meget tauverk ombord, og det ble tatt opp ettersom det ble synlig. Så råttent som det var, brakk det ofte. Derfor tjener det til liten hensikt å oppgi antall funn av de forskjellige typer.

Tar man for seg det Z-slåtte tauet, kan det lages følgende oppstilling idet man begynner med minste diameteren:

Diameter 0,8	Z-slått og 3-slått	2 dukter i hver kordel
Diameter 0,8	Z-slått og 3-slått	6 dukter i hver kordel
Diameter 0,9	Z-slått og 3-slått	2 dukter i hver kordel
Diameter 1,2	Z-slått og 3-slått	6 dukter i hver kordel
Diameter 1,3	Z-slått og 3-slått	6 dukter i hver kordel
Diameter 1,4	Z-slått og 3-slått	6 dukter i hver kordel
Diameter 1,5	Z-slått og 3-slått	6 dukter i hver kordel
Diameter 1,6	Z-slått og 3-slått	6 dukter i hver kordel
Diameter 1,7	Z-slått og 3-slått	3 dukter i hver kordel
Diameter 1,7	Z-slått og 3-slått	6 dukter i hver kordel
Diameter 1,7	Z-slått og 3-slått	11 dukter i hver kordel
Diameter 1,8	Z-slått og 3-slått	3 dukter i hver kordel
Diameter 2,0	Z-slått og 3-slått	3 dukter i hver kordel
Diameter 2,0	Z-slått og 3-slått	12 dukter i hver kordel
Diameter 2,0	Z-slått og 3-slått	16 dukter i hver kordel
Diameter 2,2	Z-slått og 3-slått	12 dukter i hver kordel
Diameter 2,3	Z-slått og 3-slått	14 dukter i hver kordel
Diameter 2,3	Z-slått og 3-slått	16 dukter i hver kordel
Diameter 2,4	Z-slått og 3-slått	12 dukter i hver kordel
Diameter 2,4	Z-slått og 3-slått	16 dukter i hver kordel
Diameter 2,4	Z-slått og 3-slått	12 dukter i hver kordel, kalv i midten
Diameter 2,7	Z-slått og 3-slått	16 dukter i hver kordel
Diameter 3,8	Z-slått og 3-slått	
Diameter 5	Z-slått og 3-slått	60 dukter i hver kordel

Det Z-slåtte tauverket er det vanligste. Det som er S-slått er det betraktelig færre eksempler på, men det viser mer igjen, for det er for det meste av større dimensjoner.

Diameter	1,4	S-slått og 3-slått	6 dukter i kordelen
Diameter	1,5	S-slått og 3-slått	3 totter i kordelen
Diameter	1,7	S-slått og 3-slått	3 totter i kordelen og hver dukt er 2-slått og S-slått
Diameter	1,8	S-slått og 3-slått	12 totter i kordelen
Diameter	1,8	S-slått og 3-slått	3 totter i kordelen, og hver dukt er 2-slått og S-slått
Diameter	2,0	S-slått og 3-slått	
Diameter	3,2	S-slått og 3-slått	3 totter i kordelen, og hver dukt er 6-slått
Diameter	3,5	S-slått og 3-slått	6 totter i kordelen
Diameter	4,0	S-slått og 3-slått	12 totter i kordelen
Diameter	4,7	S-slått og 3-slått	14 totter i kordelen
Diameter	4,8	S-slått og 3-slått	60 totter i kordelen
Diameter	5,0	S-slått og 3-slått	
Diameter	5,1	S-slått og 3-slått	16 totter i kordelen
Diameter	6,0	S-slått og 4-slått	20 totter i kordelen
Diameter	10,0	S-slått og 3-slått	68 totter i kordelen

Kordelen er Z-slått. Diameteren av hver dukt er 5,2.

Når det skilles mellom Z-slått og S-slått, så er det fordi anvendelsen av tauene i hver av de to gruppene er forskjellig. De må bl.a. kveiles motsatt av hverandre.

Et av tauene var 5-slått og S-slått. Det var 3 Z-slåtte dukter i hver kordel, og hver dukt var S-slått av 6 totter. Tauet var taklet, det vil si at det var surret smerting 10 ganger om enden, og smertingen var festet i tauet på vanlig måte. Smertingen hadde en diameter på 0,4 cm.

9 av tauene var kledd med smerting. Det vil si at det surres tynt tau, smerting, oppetter hele tauet. Dette gjøres med klekyle, et redskap som ligner på en hammer, men laget helt i tre. På nakken av hammeren er et sport som legges mot tauet. Tauet legges om kylene, og skaftet dreies om tauet. Dermed legger smertingen seg fint og tett oppetter. Smertingen kan veksle noe i tykkelse.

Om et 4-slått tau var brukt smerting med diameter 0,2 cm. På et annet 4-slått og S-slått tau hadde smertingen en diameter på 0,7 cm. Ellers var diameteren på smertingen 0,3 eller 0,4 cm.

Det var to eksempler på at to tauender var bendslet sammen med smerting på samme måte som endetakling. På det ene eksemplet var det 2 S-slåtte og 3-slåtte tau som var bendslet. I det andre var tauene av forskjellige dimensjoner, diameter 2,8 og 1,6 cm. Begge var Z-slått og 3-slått.

En helt annen type tau er ikke slått, men flettet. Det var lange lengder av flettet tau, men alt av samme dimensjon, bredde 4,5 og tykkelse 2,5 cm. Tauet var laget av 5 kordeler, som hver bestod av 12 dukter. Flettede tau har den fordelen at det er ikke snurr i dem.

Den rikholdige samlingen tau av forskjellige dimensjoner gir et levende inntrykk av repslugerhåndverkets nivå i den tiden forliset fant sted.

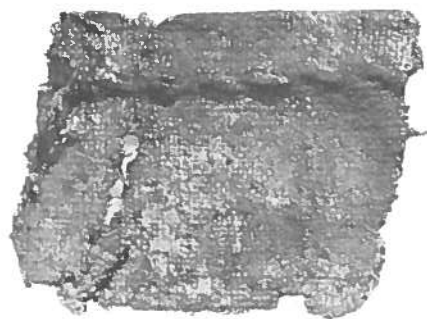
Den største overraskelsen var funn av seilduk, som tildels var godt bevart.

Et sted lå duken i 12 lag. En del av duken var fallet i kanten. Fallens bredde var på noen 1,4 cm og på en duk 2,0 cm. De var sydd med seilgarn. Stingene er 0,9 cm lange og står med 0,9 cm avstand. De står på skrå og er nærmest det som kalles for spanske nat.

Under konserveringen lykkedes det Trygve Skaug å skille lagene fra hverandre. Det viste seg da at seilduken var en ca. 1 meter lang remse, 21 cm bred. Det var bare en skjøt. Tvert over den var festet flere tau. Avstanden mellom dem varierte fra 35 cm til 50 cm. Tauets diameter var 0,45 cm. Tauet var bare festet i endene og så løst at det virket som seilduksremsen har hengt etter tauene. Hva det kan ha vært brukt til har det ikke lyktes å finne ut av.

T.v.: Flettet tauverk. Left: Plaited ropes.
Under t.v.: Loyert. Below, left: Cringle.
Under t.h.: Seilduk. Below, right: Sailcloth.

Det ble ikke funnet noen seillik. Derimot ble det funnet en løyert. Det er forsterkningen av sidene når det lages et hull i seilduken. Det legges først en tvunnet ring av seilgarn om hullet. Så sys den fast med sting tett i tett radiært om hullet. Denne løyerten gir en antydning om at seilduken er av seil og ikke handelsvare.

Tilbehør

Siden det var forskipet som ble funnet, kunne man ikke vente å finne så meget tilbehør. Det første som ble tatt opp da utgravningen startet, var håndloddet. Det var det første som ble tatt opp, og det siste som ble brukt før forliset. Det var av bly, lengde 16,1 og diameter 3,1 cm. Øverst var det hull for loddlinen, diameter 1,0 cm. Det ble funnet 2 håndlodd. Det andre var 31,5 cm langt og med diameter 4,7 cm. Bunnen var noe stuket og øverst hadde det fått en liten bøy.

Det ble funnet kvistene til en lime. Lengden av kvisten var ca. 45 cm. Det satt et par blad igjen på en av kvistene, som kunne minne om bladene på den gule gyvelen som blomstrer så pent langs strendene sør for Nordsjøen.

Bust fra en eller to tjærekoster ble også tatt opp. Av andre redskap var det et bryne, lengde 21,8, bredde 4,1 og tykkelse 1,4 cm. Det hadde buete sider og et hull i ene enden. I det var rester av en kobbertråd. Antakelig har det hengt når det ikke var i bruk.

Lær

Sko er det vanlig å finne i vrak. Her var også deler av sko. De var sydd, men sålen var plagget. Det var så lite av overlær at det vanskelig kan sies noe om typen. Skoen har hatt lærhel, og den har hatt pløse.

Et par remmer til ukjent bruk ble tatt opp. Bredden på den ene var 1,2 og på den andre 0,6 cm. Ellers var der adskillige uformelige lærstykker. Kvaliteten kan minne om lær til klær, men det er helt på det uvisse hva de har vært brukt til.

Laggede kar

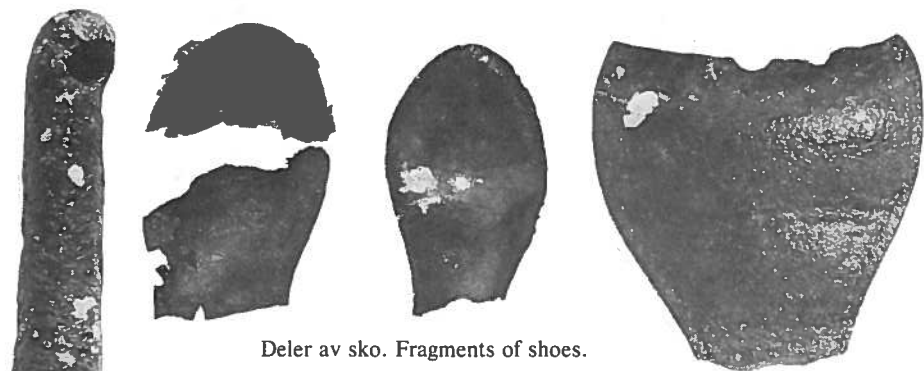
Det har naturligvis vært tømmer ombord, og funnene stadfestet dette, selv om det bare var staver og lokkdeler som ble tatt opp. Tønnene har vært av eik og gjordene antakelig av pil. Noen av stavene var 61 cm lange, en del av en stav var 71 cm. En del dunker av forskjellig størrelse har det også vært ombord.

Et lagget kar ble det funnet bare én stav av. Det har muligens vært en bakke med skrånende sider, 15 cm høy. En gjord nede og to lenger oppe har det vært.

Bysseutstyr

Tallerkener var nok helst for befalet akterut, og det ble ikke funnet noen slike. For mannskapene var boller det mest praktiske. Det ble funnet en hel og en

Deler av sko. Fragments of shoes.

Håndlodd. Hand lead.

Del av gryte. Fragment of pot.

Trebolle. Wooden bowl.

Krukke, steingods. Small jar, earthenware.

Del av fajansebolle. Fragment of faience bowl.

defekt trebolle og rester av andre. Det har nok vært mannskapenes spisekar. Bollen er dreiet, 5,3 cm høy og 13,7 cm i diameter. Den er enkelt laget, og det var ikke spor verken av dekor eller maling. Den andre har vært tilsvarende.

Treboller ville ikke knuses så lett, og det var en fordel.

Det ble funnet bunnen av en liten bolle av lertøy, glassert innvendig. Lertøy var det meget av, men det meste var knust, og det vil føre for langt å beskrive hver del. Et inntrykk av hva som har vært av lertøy får man allikevel.

Det har vært flere fat til servering. De har hatt en bred fane, vært grunne, og glassert innvendig med blyglassur. Fanens bredde er stort sett ca. 7 cm, bare ett har en 4,2 cm bred fane. 3 av fatene har hatt en diameter på henimot 40 cm.

Det har også vært fiskefat ombord, der søtet har rent ut gjennom små hull i fatet. Det har bare vært ca. 30 cm i diameter. Det har vært glassert innvendig. Det har hatt 3 føtter og horisontale bøylehanker.

Videre ble det funnet deler av et par krukker i gullig gods.

En kanne i rødlig gods ble funnet. Den var begittet innvendig under munningen. Utvendig var den marmorert med svartbrunt på gullig bunn, noe som var vanlig i første halvpart av 1700-tallet.

Gryter av lertøy er det mange bruddstykker av, og det har vært to typer. Den ene har vært nesten sylindrisk med flat bunn og 3 små føtter. Den andre har vært høyere med buket korpus og stående ørehanker. Også de har stått på 3 ben.

Pannene har også vært av lertøy, flate og med hank.

Fajanser var det også en del bruddstykker av. Et av fatene har hatt en diameter på 29 cm og en fanebredde på 3,6 cm. Det har vært helt hvitt. Et par andre fat har også vært hvite. Et lite hvitt fat har hatt enkel blå dekor på fanen og i bunnen. Ellers var det en hvit tallerken med diameter 27 cm og to hvite boller med fotrille.

Porselenet var gjevt på det tidlige 1700-tallet, og før den europeiske produksjonen begynte, var det en stor import fra Kina. På «Lossen», 1717, ble det funnet porselenskopper, og en lignende kopp ble funnet på dette vraket. Den var av den hankeløse typen, brun utvendig og med blå kinesisk dekor på hvit bunn med den særegne ostindiske blåtonen. Det tilhørende tefat var også brunt under bunnen og med blå vegetabilisk dekor innvendig på hvit bunn. Diameteren er 11,4 cm.

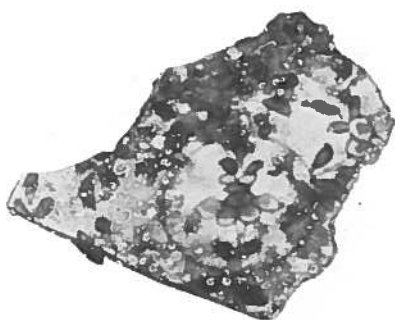
Det var deler av et annet lignende tefat, og endelig et der det har vært en figurscene i bunnen innvendig.

En nydelig porselenskopp var så å si hel. Den var bare 3,5 cm høy og diameteren 6,3 cm. Den var dekorert både utvendig og innvendig med blå blad og blomster på den blåtonede hvite bunn, som er så typisk for kinesiske eksportvarer. At dette porselenssettet var for befalet, kan det ikke herske tvil om.

Krukker av stengods, typisk produkt fra Rhinområdet, var der en del av, men bare i bruddstykker bortsett fra en liten krukke med stående ørehank, høyde 12,1 og diameter 7,4 cm. Den er så å si identisk med lignende krukker som ble funnet

Tefat. Small plate.

Del av tefat. Fragment of small plate.

Kopp. Cup.

Del av tallerken. Fragment of plate.

Del av tefat.
Fragment of small plate.

Porselenskopp. Porcelain cup.

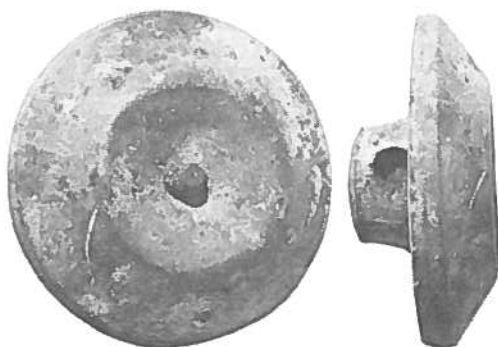
ombord i «Lossen». De ble tolket som brennevinskrukker som mannskapene fikk sin rasjon i. Det har i hvert fall vært to slike krukker ombord.

Brennevin var en viktig del av kostholdet ombord i eldre tid.

Vin har det vært meget av ombord i dette vraket. Det var halser fra 11 og bunner av 17 flasker. Flaskene har vært av typen med halvkuleformet korpus og høy boble i bunnen. Halsen har vært lett konisk, og øverst forsterket med en

Krydderhus. Spice box.

Knapp. Button.

Blysegl. Lead seal.

vulst for at den ikke skulle springe når korken ble presset inn. Typen hører hjemme i begynnelsen av 1700-tallet. Fotoet av et stetteglass hører med i bildet.

Atter en interessant parallell til «Lossen» er et dreiet krydderhus av horn. Det ser ut som en liten tønne, 5,2 høy og diameter 4,3 cm. I foten var festet en liten messinglenke, som sikkert har holdt på lokket, når det ikke stod på plass.

Personlige effekter o.a.

På «Lossen» ble det funnet flere hundre knapper, hvorav mange var av bein. Akkurat maken ble funnet på dette vraket. De er som små sopper, runde med hvelvet overflate og en hempe som en stilk under. I hempen er et hull. Diameteren på de fleste er ca. 2 cm og høyden 1 cm. Den minste har en diameter på 1,2 cm.

Det var også rester av 2 eikeknapper. Disse manglet hempe og har antakelig vært kledd med tøy.

Ingen hele kritt Piper ble funnet, men de var uten merker og gir få holdepunkter. Røkgangens diameter er 0,25 cm, og på en av stilkene 0,28 cm. Også dette passer godt med det tidlige 1700-tall.

En lysesaks av messing, skaftet av en treskje og noe som kan ha vært en mynt bør nevnes.

Endelig må man ta med et korrodert blysegl, diameter 2,8 og tykkelse, 1,3 cm. Det kan på den ene siden sees en krone over et skjold. I skjoldet er en midtstolpe med et kryss øverst og antydning av to andre nedover stolpen. Dette kan være Amsterdams byvåpen, og det er mulig at det har vært tøyser som last ombord.

Hvilket fartøy var det?

I utskrift fra Tingbok nr. 15 for Mandal Sorenskriveri autorisert 17. april 1709 er referert rettsforhandlingene 27. februar 1714 om et engelsk fartøy som het «The Elisabeth». Skuten var hjemmehørende i Whitby i England.

«The Elisabeth» hadde vært i Langesund og gikk derfra 27. januar, som var en søndag. Mandag 28. januar var fartøyet 6 $\frac{3}{4}$ mil syd for Lindesnes. Vinden var nordvest, og kursen ble satt vest-sydvest. Tirsdag var de på Revet og loddet 33 favner. Torsdag 1. februar løp vinden over fra sør til N.N.V.

Lørdag 3. februar var det vest sydvest vind, og de regnet med å ha Lindesnes 18 tyske mil i nördøst. De ville seile opp «den norske wall». Det ble oppdaget sprang i land på klippen fra baugsprydets. Sjøen tok vraket ut igjen og satte det

Søndag 4. februar om kvelden støtte skipet, og baugen ble slått inn. 12 mann sprang i land på klippen fra baugssprydets. Sjøen tok vraket ut igjen og satte det inn mot en odde mellom 2 berg. Der satt det fast. Akterskipet ble slått i stykker. Folk kom til fra Udø. De berget 1 anker og 2 beskadigede ankere og 1 lite varpanker.

Vraket ble slått i stykker av sjøen og drev bort.

Retten nevner at forliset fant sted på Odd på Råsneslandet utenfor Møllø og «Skjerensundsøerne».

Det er meget sannsynlig at det er forskipet av «The Elisabeth» som ble funnet. Skipet ble slått i stykker og drev bort, heter det. Fra Odd og innover til vrakstedet er der ingen hindringer, og dermed er trolig gåten løst.

The Farestad wreck

In 1981, a wreck was excavated at Farestad, near Mandal on the south coast of Norway. Official documents indicate that the wreck is the *Elisabeth* of Whitby, which ran aground and broke in two, February 4, 1709. Only the fore part of the ship was found and investigated. The finds included tiles, presumably from the floor and the walls of the galley. A considerable amount of blocks and ropes were brought up, probably spare equipment from the sail-room. The most interesting finds were quantities of sailcloth, parts of which were surprisingly well preserved. Other finds included porcelain and earthenware objects and some few personal belongings (shoes, buttons etc.). A lead seal was also brought up.